

Marknesse

Ruimte voor verschil

Marknesse

Ruimte voor verschil

Dorpsontwikkelingsplan 2015-2026

Inhoudsopgave

Voorwoord	6
Inleiding	8
1. Proces van totstandkoming	10
2. De opgave in Marknesse	12
3. De identiteit van Marknesse	14
4. De dorpsvisie 2015-2026	20
5. Het dorpsprogramma 2015-2018	32
6. Besturing van het dorpsprogramma	44
Bijlage: gebruikte documentatie	46

Voorwoord

Hier ligt hij dan. We hebben er bijna een jaar aan gewerkt, maar dan heb je ook wat: onze gezamenlijke dorpsvisie. Het voorwerk is gedaan en er is veel interessante informatie over het dorp opgehaald.

Ik dacht dat ik veel wist over ons dorp Marknesse, maar ook ik heb weer veel nieuwe inzichten gekregen, meningen gehoord, en nieuwe mensen ontmoet; dat maakte het proces ook leuk. We hebben weer een document, een visie waar we de komende jaren mee vooruit kunnen. Onze dank gaat uit naar iedereen die hieraan heeft mee gewerkt. Het is een uitgebreid document met duidelijke doelstellingen en plannen geworden. Laten we ze samen – mét professionals van gemeente, Mercatus, Carrefour, ZONL - tot uitvoering brengen. Nogmaals: iedereen bedankt voor de inbreng en de inzet.

Cees Masteling,
voorzitter dorpsbelang Marknesse

Marknesse kiest als grootste dorp van de Noordoostpolder voor de toekomstbelofte: Ruimte voor verschil. Dit betekent een positieve waardering voor de verscheidenheid aan woonmilieus, voorzieningen, bedrijvigheid en levensstijlen in het dorp. Het betekent ook dat er in Marknesse daadwerkelijk ruimte bestaat voor deze verscheidenheid.

De visie is klaar. Gemeente, bewoners en andere professionele partijen hebben er samen aan gewerkt, al is het de visie van het dorp zelf. De visie geeft richting aan waar het dorp voor staat en waar het voor gaat. Natuurlijk is dit geen blauwdruk; ook in Marknesse is er ruimte om in te springen op de dingen die komende jaren op ons af komen.

De periode van de uitvoering breekt aan. En het is al gebleken tijdens het maken van de visie: Marknessenaren hebben organisatiekracht en een positieve, humoristische instelling. Ik heb er dan ook het volste vertrouwen in dat de uitvoering van de dorpsvisie met evenveel enthousiasme zal plaatsvinden.

Henk Suelmann,
wethouder dorpen

Inleiding

In deze rapportage is het dorpsontwikkelingsplan Marknesse beschreven. Het plan is het resultaat van een gezamenlijk proces van bewoners, verenigingen, scholen, bedrijven en instellingen. Opdrachtgever is de gemeente Noordoostpolder. Een werkgroep namens Dorpsbelang Marknesse heeft samen met de gemeente en bureau Kars Advies het proces begeleid. De betrokken partijen zijn het eens over de richting van het dorpsontwikkelingsplan.

Het dorpsontwikkelingsplan bestaat uit een dorpsvisie en het daarop gebaseerde dorpsplan. De dorpsvisie heeft een tijdshorizon van twaalf jaar (2015-2026), terwijl het dorpsplan een tijdshorizon heeft van vier jaar (2015-2018).

In hoofdstuk 1 wordt het proces van totstandkoming van het dorpsontwikkelingsplan beschreven, zowel wat betreft de fasering als de deelname van betrokken partijen. In hoofdstuk 2 worden de opgaven in het dorp Marknesse behandeld. Het dorpsontwikkelingsplan is een antwoord op deze opgaven.

De identiteit van het dorp Marknesse wordt beschreven en verbeeld in hoofdstuk 3. Deze identiteit wordt geformuleerd in termen van kernkwaliteiten, kernwaarden en de toekomstbelofte van het dorp. De identiteit - de eigenheid van het dorp - is de basis voor de toekomstvisie van het dorp op de langere termijn (hoofdstuk 4).

In hoofdstuk 5 worden de doelstellingen, de activiteiten en de projecten (programma) beschreven die moeten leiden tot realisatie van de toekomstvisie. In dit hoofdstuk worden eveneens de strategische projecten geformuleerd. Het laatste hoofdstuk 6 beschrijft hoe de uitvoering van het dorpsprogramma kan worden gestuurd en gemonitord.

Dit dorpsontwikkelingsplan borduurt voort op de dorpsvisie van Marknesse uit 2006: *Visie 2015, klaar voor de toekomst*, gereviseerd in 2009.

1. Proces van totstandkoming

Dorpsontwikkelingsplan

De totstandkoming van het dorpsontwikkelingsplan Marknesse kende de volgende fasen:

- vooronderzoek;
- identiteit;
- visie;
- plan;
- dorpsdebat;
- opstellen dorpsontwikkelingsplan.

Vooronderzoek

Met inzet van diverse methoden en instrumenten is begin 2014 onderzocht wat de beleving van bewoners en ondernemers van het dorp Marknesse is. Er is een inloopbijeenkomst geweest op zaterdag 8 maart 2014 in De Marke, er zijn straat-interviews gehouden, er zijn zeven individuele interviews en 50 enquêtes afgenomen, observaties in het dorp gedaan, drie groepsinterviews gehouden met verenigingen, ondernemers en buurtcontactfunctionarissen.

Identiteit

Samen met een twintigtal bewoners, ondernemers, dorpsbelang, en enkele professionals van Carrefour, Zorggroep Oude en Nieuwe Land (ZONL) en gemeente Noordoostpolder is op 21 maart 2014 een identiteitssessie gehouden. Tijdens deze identiteitssessie is met gebruikmaking van beeldtaal de eigenheid van het dorp Marknesse geformuleerd. Deze identiteit is beschreven en verbeeld in kernkwaliteiten, kernwaarden en de

toekomstbelofte van het dorp. De beschreven en verbeelde identiteit is de basis voor de volgende stap, namelijk de toekomstvisie.

Visie

Op 11 april 2014 is opnieuw met een twintigtal bewoners en professionals op de thema's wonen, accommodaties, zorg, welzijn, bedrijfsleven en buitengebied een visie geformuleerd.

Plan

Op de plansessie van 16 mei 2014 stonden de activiteiten en projecten centraal die passen bij de hierboven genoemde thema's. Op basis hiervan is het dorpsprogramma gemaakt. Het programma beslaat een periode van vier jaar, 2015-2018.

Dorpsdebat

Tijdens het openbare dorpsdebat op 20 juni 2014 is aan een veertigtal dorpsbewoners het concept-dorpsontwikkelingsplan gepresenteerd en getoetst of dit op draagvlak kon rekenen, en of er eventueel aanvullende punten waren.

Opstellen dorpsontwikkelingsplan

De resultaten uit het dorpsdebat werden verwerkt in het dorpsontwikkelingsplan. Tijdens het maken van dit concept werden nog enkele mensen in het dorp om reactie gevraagd evenals gemeente, betrokken instellingen en de werkgroep vanuit dorpsbelang. De opmerkingen werden verwerkt.

Marknesse als persoon

Een vrouw die mag en durft te genieten van het leven. Zelfverzekerd, relaxed en levend in het hier en nu.

Marknesse als persoon

Zowel man als vrouw. Staat met lange benen stevig op de grond. Nuchter en met een hart van goud. Hard werkend, met af en toe tijd voor andere dingen.

2. De opgave in Marknesse

2.1. Het dorp Marknesse

Marknesse is een dorp aan de oostkant van de Noordoostpolder. Het dorp telde medio 2013 circa 3750 inwoners.

In Marknesse staan 1533 woningen. Het zijn boerderijen en blokoningen (de oude arbeiderswoningen) in het buitengebied, alsook een diversiteit aan woningtypen in de dorpskern. Er staan 325 corporatie-huurwoningen in Marknesse, ruim 20% van het totaal.

In het dorp zijn commerciële en maatschappelijke voorzieningen aanwezig. De commerciële voorzieningen bestaan uit horeca, winkels, benzinepomp, fitness, bedrijven gerelateerd aan constructie, bouw, logistiek en de agrarische sector, alsook akkerbouw-, veeteelt- en fruitteeltbedrijven en glastuinbouw in het buitengebied. Ook zijn er vele zzp'ers actief op allerlei gebied.

De maatschappelijke voorzieningen bestaan uit drie scholen, een kinderdagverblijf en peuterspeelzaal, verzorgingshuis De Markehof, dorpskrant SLUISpuntNL, sporthal en sportvelden, vijf kerken met kerkzalen, begraafplaats, gezondheidscentrum, tandarts, fysiotherapie en apotheek, gemeenschapscentrum De Marke.

2.2. De opgave

Het dorp Marknesse kent een aantal opgaven dat om vernieuwing vraagt.

- De bestaande corporatiehuurwoningen in Marknesse moeten worden aangepakt. Hoe precies hangt af van ouderdom, staat van onderhoud en populariteit van de woningen, maar ook van de wensen en perspectieven van de huurders.
- In Marknesse-zuid ligt bouwgrond met een woonbestemming.

Planologisch zijn er daarmee mogelijkheden voor nieuwbouw. Desondanks is sinds 2002 de nieuwbouw gestagneerd, als gevolg van een patstelling rondom fase III van uitbreidingslocatie Marknesse-zuid.

- Het creëren van interessante woonmilieus voor kansrijke doelgroepen is een weg naar succes. Dit vereist veel kennis van de woonwensen van deze doelgroepen.
- Marknesse telt tal van maatschappelijke en commerciële voorzieningen. Behoud staat op het verlanglijstje van veel bewoners, in een tijd dat deze voorzieningen door krimpende budgetten en schaalvergroting onder druk kunnen komen te staan.
- Marknesse telt vele bedrijven en heeft een grote commerciële vereniging (Ondernemers Vereniging Marknesse: OVM). Er is ruimte voor uitbreiding op het bedrijventerrein. Grote, sterk innovatieve bedrijven zoals Nationaal Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium (NLR), de Duits Nederlandse Windtunnels (DNW) en Geomatics Business Park en de glastuinbouwers kunnen de kern zijn van nieuwe ontwikkelingen.
- Het buitengebied zal de komende jaren anders ingericht worden, als gevolg van schaalvergroting in de landbouw. Tevens is er een wens tot recreatief medegebruik van de groene ruimte.
- Het zelforganiserend vermogen van Marknesse is groot; Marknesse is een actieve dorpsgemeenschap die zelf de schouders eronder kan zetten. In het kader van de participatiemaatschappij wordt zelfwerkzaamheid ook meer en meer gevraagd door instellingen.
- Hoe wil het dorp omgaan met het duurzaamheidsvraagstuk, mede in relatie tot plannen van het rijk, zoals die voor schaliegas-proefboringen.

Uit welke buurten bestaat Marknesse?

Marknesse is een prima gebit, met de tanden als buurten. Een zwarte tand, een gouden tand, wat haar op de tanden. De tandarts zorgt ervoor dat het goed blijft.

Uit welke buurten bestaat Marknesse?

De buitenwegen veranderen door bedrijfsbeëindigingen.

3. De identiteit van Marknesse

3.1. Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de identiteit van het dorp Marknesse beschreven. Deze identiteit wordt samengevat in:

- De vijf belangrijkste kernkwaliteiten van Marknesse;
- De vijf belangrijkste kernwaarden van Marknesse;
- De toekomstbelofte van Marknesse.

3.2. Kernkwaliteiten

Het dorp heeft vijf kernkwaliteiten en daarbij behorende sub-kwaliteiten. Deze kwaliteiten zijn:

REGIOFUNCTIE	VARIATIE WOONMILIEUS	GOEDE ZORGVOORZIENINGEN	RECREATIEVE VOORZIENINGEN	HORECA, DETAILHANDEL, AGRARISCHE SECTOR
voor Luttelgeest, Kraggenburg en Blokzijl	Buurten en wijken met verschillende woonmilieus	Gezondheidscentrum: huisartsen, fysiotherapie, paramedici	Horeca	Cafés
Winkelen	Eengezinswoningen in rij	Apotheek	Restaurants	Restaurants
Uitgaan	Vrijstaande woningen	Tandarts	Actieve sportverenigingen: voetbal, volleybal, korfbal, tennis, fietsen	Uitgaan: Chez, Hart van Marknesse, café Henk, Netl
Gezondheidszorg	Appartementen (Breedzichtstaete)	Verzorgingshuis De Markehof	Aantrekkelijk buitengebied met Voorster-, Wendel- en Waterlooobos, Netl	Winkels dagelijkse benodigdheden
Ouderenhuisvesting	Seniorenwoningen, aanleunwoningen, verzorgingshuis	Seniorenwoningen, aanleunwoningen	Passanten-ligplaatsen voor watersporters	Winkels niet-dagelijkse benodigdheden
Industrie	Jongerenwoningen		Veel groen in directe woonomgeving	Land- en glastuinbouw (agrarische sector)
	Uitbreidingslocatie Marknesse-zuid (fase III)		Sportscholen	
	Boerderijen en blokoningen (oude arbeiderswoningen) in het buitengebied			

Regiofunctie

Marknesse heeft een regiofunctie voor de oostkant van de polder. Met name Luttelgeest, Kraggenburg en Blokzijl maken gebruik van de verschillende commerciële en maatschappelijke voorzieningen in het dorp, zoals detailhandel, horeca en zorgvoorzieningen. Het behoud van deze voorzieningen is dan ook niet alleen voor Marknesse, maar ook voor de directe omgeving van belang.

Variatie woonmilieus

In Marknesse bestaat een variatie aan woonmilieus. Deze variatie heeft betrekking op de stedenbouwkundige opzet, type woning, architectuur, huur en koop, prijs en openbare ruimte. Marknesse biedt dan ook plaats aan huishoudens met een heel verschillende woonbehoefte. Het behouden en versterken van deze kwaliteit is een van de kernopgaven van het dorp.

Goede maatschappelijke voorzieningen

Het dorp kent goede zorgvoorzieningen, waaronder verzorgingshuis De Markehof. De zorgvoorzieningen vervullen een belangrijke functie voor de ouderen in de Noordoostpolder.

Recreatieve voorzieningen

Met de horeca, een goed georganiseerd sportverenigingsleven, de passanten-aanlegplaatsen en het prachtige groene buitengebied heeft Marknesse (in potentie) goede recreatieve voorzieningen. Deze voorzieningen hebben twee functies, nl. een ontspanningsfunctie voor de eigen inwoners, en een toeristische functie. Beide kunnen in de toekomst worden versterkt.

Horeca, detailhandel, agrarische sector

In het dorp is relatief veel horeca en detailhandel aanwezig. Daarmee is ook sprake van een zekere mate van verscheidenheid. Deze verscheidenheid past bij het karakter van het dorp. Het versterken van de regionale functie is belangrijk om deze verscheidenheid overeind te kunnen houden. Daarnaast is de agrarische sector belangrijk voor de toeleverende bedrijvigheid en de werkgelegenheid in en om het dorp en voor arbeidsmigranten.

Wat is de uitdaging voor Marknesse?

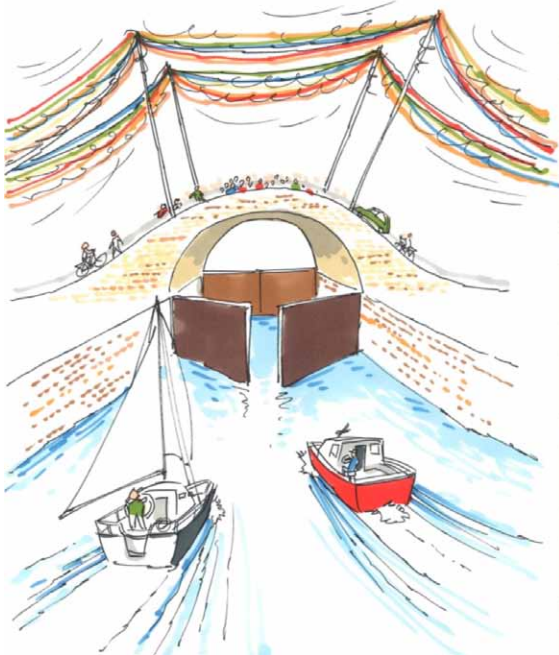
De verbinding met mensen in de buurt behouden. Je moet nieuwkomers in het dorp het gevoel geven dat ze meer dan welkom zijn.

Wat is de uitdaging voor Marknesse?

Behoud van voorzieningen. Oude garde en nieuwkomers: iedereen mag meedoen en samen ervoor zorgen dat de voorzieningen overeind blijven.

Wat is de uitdaging voor Marknesse?

De leefbaarheid in de toekomst waarborgen en ontwikkeling en beweging in het dorp creëren. Immers: een dorp in beweging trekt mensen.

Wat is de uitdaging voor Marknesse?

Alle ballen in de lucht houden: verenigingen, ondernemingen, voorzieningen. Daarvoor is goede communicatie en afstemming in het dorp noodzakelijk.

3.3. Kernwaarden

Het dorp heeft een vijftal kernwaarden en daarbij behorende subwaarden. Deze kernwaarden zijn:

ONTSPANNEN	PRAKTISCH	TOLERANT	VERBONDEN	TROTS
Ontspannen omgang	Organisatiekracht	Verschillende leefstijlen gaan samen	Verbondenheid met de eigen-buurt	Grootste dorp
Positief ingesteld	Maken, van de grond tillen	Iedereen hoort erbij	Verbondenheid met kerk en vereniging	Meeste voorzieningen
Humor	Hard werken	Jong en oud samen	Verbondenheid met de eigen vriendenkring	Saamhorigheid
Genieten van het leven				Dorp met goede sfeer
Veilige omgeving				

Ontspannen

De sfeer in Marknesse is ontspannen. De bewoners, ook die met onderling verschillende leefstijlen, gaan ongedwongen met elkaar om. Over het algemeen is er sprake van een positieve houding. Marknesse biedt een veilige woonomgeving aan haar bewoners.

Praktisch

De bewoners in Marknesse zijn over het algemeen praktisch ingesteld. In het dorp is veel organisatiekracht aanwezig. Veel zaken worden van de grond getild.

Tolerant

De bewoners zijn tolerant ten opzichte van verschillende leefstijlen. Dat wil niet zeggen dat alles altijd vlekkeloos verloopt en er geen verhalen over elkaar zijn. Iedereen hoort er echter bij. Tolerantie is een belangrijke kernwaarde van het dorp. Deze waarde moet er mede voor zorgen dat in de toekomst ook andere leefstijlen zich in het dorp welkom voelen.

Verbonden

Bewoners voelen zich verbonden met het dorp. Dat blijkt op verschillende manieren: sommigen voelen zich vooral verbonden met de eigen straat of buurt, anderen met een van de kerken of verenigingen en weer anderen met de eigen vrienden en familie. De verschillende manieren waarop bewoners verbonden zijn met het dorp, is een belangrijke waarde van het dorp. Het drukt opnieuw de variatie en verscheidenheid uit. Ook bij vieringen zoals 4 mei, Koningsdag, de jaarlijkse feestweek en activiteiten zoals sporttoernooien en op veilingen-voor-het-goede-doel blijkt de verbondenheid met het dorp.

Trots

Bewoners zijn trots op het dorp. Ze zijn trots op wat ze hebben bereikt. Ze zijn trots op de voorzieningen, waarmee ze een functie voor de omgeving kunnen vervullen. Ze zijn trots op de relaxte en ontspannen sfeer in het dorp.

3.4. Toekomstbelofte: Marknesse: ruimte voor verschil.

De toekomstbelofte van Marknesse luidt: *ruimte voor verschil*. Deze toekomstbelofte drukt de verscheidenheid en variatie op allerlei terrein uit: het gaat om woonmilieus, om voorzieningen en bedrijvigheid, maar ook om de verscheidenheid aan leefwijzen en leefstijlen. In Marknesse wordt expliciet ruimte gegeven aan deze verscheidenheid. Er wordt ongedwongen en ontspannen omgegaan met de verschillende leefstijlen en -wensen.

Ruimte voor verschil is een belangrijke kracht van het dorp en tevens een belofte die het dorp aan zichzelf en nieuwkomers in de toekomst doet. De toekomstbelofte *Ruimte voor verschil* geeft nadrukkelijk richting aan de toekomstvisie en het programma voor de komende jaren.

4. Dorpsvisie 2015–2026

De visie op Marknesse geldt voor de komende twaalf jaar. Het houdt rekening met de nu te voorziene trends en ontwikkelingen, en vormt met de toekomstbelofte het richtsnoer voor het dorpsprogramma (hoofdstuk 5). De visie borduurt voort op *Visie 2015, klaar voor de toekomst* uit 2006, gereviseerd in 2009.

De voorliggende visie is gebouwd op de volgende thema's:

- Gevarieerd wonen;
- Aantrekkelijke woonomgeving;
- Ruimte voor ontspanning;
- Behoud en vernieuwing van zorg- en welzijnsactiviteiten;
- Ruimte voor detailhandel en bedrijven;
- Ruimte voor duurzaamheid.

4.1. Gevarieerd wonen

Het dorp Marknesse pleit voor groei van het aantal woningen, via zowel in- als uitbreiding. Omdat gemiddeld steeds minder mensen in een woning wonen, zou het totaal aantal inwoners zonder nieuwbouw slinken. Dit is nadelig voor het voorzieningenniveau in het dorp. Op korte termijn wil het dorp inzetten op uitbreiding in Marknesse-zuid, op langere termijn (ook) op inbreiding.

Marknesse wil expliciet een woonplaats zijn voor bewoners met een grote diversiteit aan leefstijlen. Die diversiteit - die op dit moment al groot is - mag de komende jaren nog verder versterkt worden. Dat betekent met name inzet op zorgwoningen, duurzame woningen, woningen voor ouderen en 'boerderijverlaters'. Een aantal ouders en hun kinderen is daarnaast op zoek

naar mogelijkheden om in elkaars nabijheid te wonen, zodat zij elkaar gemakkelijk kunnen helpen bij ziekte, en het oppassen op de kinderen. Starterswoningen zijn belangrijk om de jeugd voor het dorp te behouden en hetzelfde geldt voor zorgwoningen, waarmee senioren die in Marknesse willen blijven wonen dat ook kunnen.

De ambitie van groei wordt door de bevolkingsprognoses ondersteund. De prognoses laten tot 2027 voor de gehele Noord-oostpolder een lichte groei van de bevolking zien. In diezelfde periode neemt het aantal gezinnen af, terwijl het aantal 1- en 2-persoonshuishoudens toeneemt. De vergrijzing raakt ook de polder en er treedt 'ontgroening' op: een daling van het aantal en aandeel jongeren. Er treedt gezinsverdunding op: afname van het gemiddeld aantal bewoners per woning. Samen met de lichte groei van de bevolking zorgt dit in de polder voor een vraag naar zo'n 100 woningen per jaar. Deze groei zal naar verwachting vooral terecht komen in Emmeloord, Ens en Marknesse¹. Daarvoor moet dan wel bouwgrond beschikbaar zijn.

In Marknesse is sinds ongeveer 2002 geen nieuwbouw meer gerealiseerd. Potentiële nieuwbouwt terreinen liggen op twee plekken aan de zuidkant van het dorp: ten westen van de bestaande uitbreidingslocatie (fase III), alsook het stuk grond tussen de N719 en de Zwolsevaart (kavel-Muylwijk). Fase III heeft het planologische voordeel dat er een woonbestemming op rust, terwijl een eventuele bestemmingswijziging voor kavel-Muylwijk nog gestart moet worden. Het bouwrijp maken

1. Gemeente Noordoostpolder, *Bevolkingsprognose Noordoostpolder* (Emmeloord 28-02-2012).

van fase III is echter geheel afhankelijk van de afronding van het faillissement van de grondeigenaar. Kavel-Muylwijk heeft als nadeel dat het gedeeltelijk valt binnen de milieufacturen van het bestaande bedrijventerrein. Voor het dorp staat voorop dat na ruim tien jaar weer gebouwd moet gaan worden; de precieze locatie is van ondergeschikt belang.

De ambitie om iets te bieden te hebben voor een grote diversiteit aan leefstijlen, heeft consequenties voor de programmering van de uitbreiding in Marknesse-zuid, en de manier waarop deze tot stand komt. Volgens het dorp zou gebouwd moeten worden in grote variatie; vrijstaand, maar ook compact. Ook woonwijken zijn genoemd als mogelijkheid in (gegraven) watergangen die in verbinding staan met de Zwolsevaart. Het dorp vindt dat er ruimte moet komen voor particuliere bouw, ook in collectieve vorm (Collectief Particulier Opdrachtgeverschap, CPO). Bouwen in CPO-verband is echter nog vrij onbekend in de polder; de gemeente kan een rol spelen in ondersteuning hiervan.

Kleinschalige, particuliere bouw heeft tevens als voordeel dat particulieren opdrachten eerder aan bedrijven in Marknesse gunnen dan aan seriebouwers. Bij een bescheiden, stapsgewijze ontwikkeling door vooral particulieren moet er aandacht zijn voor een mooie afronding van elke stap op zich, opdat er niet decennialang een bouwterrein in het dorp ligt. De nieuwe gemeentelijke strategie van geleidelijke, kleinschalige uitbreiding past hierbij.

De toekomstige aanpak van de voorraad huurwoningen in

Marknesse door Mercatus schept mogelijk ook ruimte voor inbreiding in de dorpskern. Mercatus streeft voor de lange termijn naar een goede balans tussen vraag en aanbod. Daarvoor moet het aantal sociale huurwoningen in de Noord-oostpolder worden verminderd. Bij teveel aanbod en te weinig vraag treedt immers leegstand op, wat een negatief effect heeft op de leefbaarheid. Verpaupering en verloedering zijn directe gevolgen en moeten worden voorkomen. Daarom wil Mercatus het aantal huurwoningen in de gehele polder tot en met 2022 terugbrengen met ongeveer 700. Dat kan door middel van sloop, maar ook door huurwoningen te verkopen.

Wat dit voor Marknesse betekent, laat Mercatus mede afhangen van overleg met haar huurders. In dat overleg wordt voor alle complexen huurwoningen de aanpak besproken, met als varianten: regulier onderhoud, renoveren, moderniseren, sloop, verkoop. In Marknesse staan ongeveer 325 corporatieve huurwoningen.

Daarbij geldt voor de gemeente en Mercatus dat het stedenbouwkundig en architectonisch DNA van Marknesse gerespecteerd moet worden bij ingrepen in de woningvoorraad. Ook het dorp vindt respecteren van het DNA belangrijk, met name in de Breestraat. Vanuit het dorp wordt opgemerkt dat met name de aanpak in de centrale winkelstraat cruciaal is. De wens is om hier ouderenappartementen te realiseren, dichtbij de winkels, gemengd huur en koop. Daarnaast zijn er wensen voor een woon- en werkcluster op het oude bedrijventerrein.

Uit het dorp komt tevens de suggestie oude huurwoningen te verkopen aan starters, die de woning met eigen arbeid opknappen, al dan niet in collectief verband. Daarnaast is genoemd de sportvelden en sporthal te concentreren op één locatie. Op die manier wordt alle sport geconcentreerd op één plek en kan de vrijkomende locatie benut worden als bouwlocatie. De sporthallocatie heeft daarbij als nadeel dat het binnen de milieucontouren van het bedrijventerrein van Marknesse ligt.

De agrarische sector in Marknesse/Luttelgeest trekt veel arbeidsmigranten, wat vraagt om goede huisvesting. Voor arbeidsmigranten die hier slechts tijdelijk werken, heeft het dorp de voorkeur voor opvang in locaties van zo'n 100 personen in het buitengebied, net buiten het dorp, in of in de buurt van de werklocaties. Wegens de verkeersbewegingen die zo'n locatie aantrekken, wordt benadrukt dat de wegen geschikt moeten zijn: breed, goed verlicht, met een vrijliggend fiets- annex voetpad. Een voorgenomen vestiging van een opvanglocatie vergt bovendien goed overleg tussen alle betrokkenen: dorp, gemeente, arbeidsmigranten, omwonenden en uitzendbureaus.

Het gemeentelijk beleid maakt opvang in het buitengebied van de Noordoostpolder mogelijk van in totaal drie locaties met 300 personen, tien locaties met 100 personen (uitbreidbaar tot maximaal 150) en op bestaande boerenerven opvang tot maximaal 20 personen. In de dorpskern is 30 personen het maximum in panden met horeca- of maatschappelijke bestemming

en zes personen in eengezinswoningen. De gemeente wenst bij elk initiatief een klankbordgroep van belanghebbenden, die een schriftelijk advies uitbrengt aan het college van B&W.

4.2. Aantrekkelijke woonomgeving

Elke leefstijl en leeftijd stelt eigen eisen aan de directe woonomgeving. Een grote diversiteit aan leefstijlen heeft dus consequenties voor de openbare ruimte. Vanuit het dorp wordt aangegeven dat een groen en aantrekkelijk straatbeeld, en het zich veilig voelen in woning en woonomgeving belangrijk zijn.

Trots zijn Marknessenaren met name op het dorpscentrum met winkels en horeca, alsook op de gracht, bezijden de winkelstraat. Een juiste inrichting (parkeren) en onderhoud van dit centrum is erg belangrijk. Voor de buurten is gepleit voor buurtmoestuintjes, gelegen in de directe nabijheid van geïnteresseerde bewoners: goedkope groente en tuinwerk dat goed te combineren is met andere taken in en om huis. Langs de vaart naar Emmeloord is er de wens voor een educatieve fruitbomenlaan. Het onderhoud van de begraafplaats moet op peil blijven.

Wat verkeer betreft is voor vrachtauto's die hun bestemming in het dorp hebben - bij de winkels of op het oude bedrijventerrein - een betere bewegwijzering belangrijk om zoekverkeer tegen te gaan. De Breestraat is een gemeentelijke 30 km-weg, die echter niet zo aanvoelt. Kleine ingrepen zouden wel dit gevoel kunnen bewerkstelligen. Om de overlast van

het doorgaande zware verkeer door het dorp te beperken pleit het dorp voor de aanleg van een rondweg met brug over de Zwolsevaart. Personenauto's mogen wel door het dorp, omdat dit zorgt voor aanloop en klandizie voor de winkels. Het punt van de rondweg stond ook in de dorpsvisie van Marknesse uit 2006 (gereviseerd 2009), maar is in al die jaren niet gerealiseerd.

Wanneer kavel-Muylwijk wordt ontwikkeld en niet fase III, dan wordt het onzeker of de rondweg met brug zal worden aangelegd. In de grondexploitatie van Marknesse-zuid is een bedrag opgenomen voor aanleg van een brug over de Zwolsevaart, nadat fasen I-V voltooid zouden zijn. Onder kopers in Marknesse-zuid bestaat de indruk dat indertijd een bepaald bedrag per vierkante meter bouwgrond is betaald voor deze brug. Wanneer de huidige stagnatie van fase III afstel betekent, vinden deze kopers overleg noodzakelijk over besteding van de gereserveerde gelden. Genoemd alternatief is een fietsbrug over de Zwolsevaart tussen Marknesse-zuid en de sportvelden.

4.3. Ruimte voor ontspanning

Elke leefstijl en leeftijd stelt ook eisen aan ontspanning. De ligging van Marknesse geeft veel mogelijkheden om de functie op het gebied van ontspanning in het dorp te vergroten. Ontspanning voor de eigen inwoners, maar ook voor recreanten. Het dorp wijst erop dat niet alleen richting Kraggenburg, maar ook in het agrarisch gebied aan de andere zijden van het dorp kansen liggen voor ontspanning. Het pleidooi is om

het van oudsher puur agrarische landschap meer geschikt te maken voor recreatief medegebruik met fiets-, annex wandelpaden voor het maken van een rondje (hond, hardlopen, etc).

Aan de zuidoostkant van het dorp ligt het Voorsterbos, bestaande uit het Wendel- en Waterloopbos en nog wat verder het Kadoelerbos. Gezamenlijk vormt dit een groot en aaneengesloten bosgebied met veel fiets- en wandelmogelijkheden. In het dorp wordt gepleit voor een fiets- annex wandelpad vanuit het dorp naar het Voorsterbos, met brug of pontje over de Zwolsevaart. Vergelijk ook de kuierpaden rondom de lichtwachterswoning van Kraggenburg.

Anderen zien in de Voorsterweg een prima verbinding richting Voorsterbos, omdat van hieruit het landschap goed beleefd kan worden. Een (trek)pontje over de Zwolsevaart blijft ook in deze variant een wens. In de ontwikkeling van de recreatieve functie lijkt de samenwerking met Kraggenburg kansrijk. Voor dit dorp is recreatieve ontwikkeling het speerpunt van het dorpsontwikkelingsplan.

In de sluis in de vaart door Marknesse schutten in het zomerseizoen tientallen boten per dag. Marknesse kan van deze passanten voordeel hebben, met name de winkels en de horeca. Passanten moeten dan wel weten wat Marknesse te bieden heeft. Ligplaatsen bij de loswal kan van passanten kortverblijvers maken. Marknessenaren zelf kunnen recreëren rondom de sluis: zonnen, zwemmen, spelen.

Sport speelt een cruciale rol in het verenigingsleven en de ontspanning in het dorp. Het sportaanbod is van belang om een grote diversiteit aan leefstijlen in het dorp te 'bedienen'. Een breed sportaanbod met diverse veld- en zaalsporten speelt daarin een belangrijke rol. In het dorp wordt benadrukt dat de sporthal voor de zaalsporten een belangrijke rol heeft in het dorp en behouden moet blijven.

4.4. Behoud en vernieuwing zorg- en welzijnsactiviteiten

De zorg in Nederland is sterk in beweging. Veel mensen willen zo lang mogelijk zelfstandig blijven wonen, wat ook vanuit kostenopgave voordelig is. Vrijwilligers en mantelzorgers zullen een steeds belangrijkere rol gaan spelen, met daarop aanvullend de professionele zorg. Een dorp als Marknesse met een sterke sociale structuur biedt hiervoor goede uitgangspunten. De vraag is of het aanbod aan hulp in de toekomst aan de vraag tegemoet zal kunnen komen. Daarom is het zaak de organisatie van de vrijwillige zorg en de mantelzorg in het dorp onder de loep te nemen. Krijgt iedereen die dat nodig heeft hulp? Sluiten vrijwillige hulp en professionele hulp goed op elkaar aan? Zijn er nog mensen die best een handje toe willen steken, maar niet weten voor wie? Het gaat veelal om praktische hulp, zoals het bestrijden van eenzaamheid of het mogelijk maken van vervoer van ouderen naar winkel of theater.

Centrum van de zorg aan ouderen in Marknesse is De Markhof. Het is een traditioneel verzorgingshuis, dat de komende

jaren sterk zal gaan veranderen. Het dorp hecht waarde aan De Markhof, dat geworteld is in het dorp, zonder te zeggen dat hier alles exact bij het oude moet blijven. Het dorp staat open voor andere woon- en zorgconcepten voor ouderen en andere hulpbehoevenden in De Markhof. De zorgfuncties aan ouderen en hulpbehoevenden zouden in en rond De Markhof geclusterd moeten worden. Dat kan door bijvoorbeeld extra zorgwoningen in of in de buurt van De Markhof te realiseren - ook voor 'zwaardere' doelgroepen - en de samenwerking met omliggende dorpen te zoeken. Punt van aandacht is dat je woningen bouwt voor een periode van minimaal 50 jaar, terwijl de vraag naar seniorenwoningen piekt in 2030 en daarna weer afneemt.

In Marknesse komen ook armoede en eenzaamheid voor. In samenspel met professionele instellingen wil het dorp een rol spelen in het lenigen van de nood, opdat iedereen mee kan doen in het dorp. Bijvoorbeeld activiteiten mogelijk maken voor mensen met een smalle beurs, zoals sporten.

Marknesse heeft momenteel aan maatschappelijke voorzieningen: drie basisscholen, peuterspeelzaal, kinderdagverblijf, verzorgingstehuis De Markhof, dorps huis De Marke, sporthal, sportvelden, vijf kerken met zalen, begraafplaats en gezondheidscentrum. Het is de vraag of behoud van al deze maatschappelijke voorzieningen houdbaar is op de langere termijn. Instellingen die betrokken zijn bij het dorp houden de komende

jaren rekening met krimpende budgetten. Dat leidt mogelijk tot het zoeken naar efficiëntie en vernieuwing op het gebied van voorzieningen en accommodaties.

In Marknesse is de sportdeelname hoog. Het dorp maakt zich zorgen over een mogelijke centralisatie van de sport, richting Emmeloord, terwijl Marknesse graag een breed sportaanbod wil hebben en houden. Daarvoor is behoud van de sportvelden en de sporthal belangrijk. Sport is een van de verenigingspijlers waar het dorp op draait. Ook behoud van dorpshuis De Marke wordt belangrijk gevonden. (Gemeenschaps-)centrum De Marke speelt in het dorpsleven immers een belangrijke rol. Mogelijk kan ruimte in De Markehof hierop in de toekomst een belangrijke aanvulling bieden.

Van de kerken is het de vraag of de gebouwen, inclusief de bijbehorende gemeenschapsvoorziening houdbaar zullen zijn en wat de koers van de kerkorganisaties zal zijn op middellange termijn.

Marknesse telt drie basisscholen. Geen van de drie basisscholen wordt volgens de leerlingprognoses in 2025 in zijn bestaan bedreigd. Het totaal aantal leerlingen gaat van 377 in 2015 naar 367 in 2025. De drie basisscholen passen bij de toekomstbelofte 'ruimte voor verschil'.

Het dorp benadrukt dat een eventuele samenwerking tussen scholen van onderop moet ontstaan, dus vanuit ouders,

kinderen en leerkrachten. De gemeente heeft als visie dat op termijn elk dorp één kindcentrum heeft. Voor de gemeente is een kindcentrum een actieve samenwerking tussen basisscholen, peuterspeelzaal en kinderopvang voor kinderen in de leeftijd 0-13 jaar, eventueel aangevuld met naschoolse activiteiten en andere maatschappelijke voorzieningen, indien mogelijk in één gebouw.

Het dorp ziet voorlopig nog geen prangende situatie ontstaan op het gebied van de accommodaties. Mocht dit wel het geval zijn, dan zal het dorp hierop acteren.

4.5. Ruimte voor detailhandel en bedrijven

Voor Marknesse zijn de ter plaatse aanwezige bedrijven een belangrijke economische drager: horeca en detailhandel, agrarische bedrijven, bedrijven gelieerd aan de landbouw, constructiebedrijven, zzp'ers. Met name behoud en mogelijk verdere versterking van de detailhandel en de horeca is belangrijk voor een gevarieerde woonfunctie en werkgelegenheid in Marknesse. Dit lukt alleen als de bestaande koopkracht minder naar Emmeloord weglekt.

Marknesse is met Ens en Emmeloord aangewezen als één van de kernen in de polder met mogelijkheid tot groei van de bedrijventerreinen. In 2014 was in Marknesse nog circa één hectare bouwrijpe grond beschikbaar op het 'nieuwe' bedrijventerrein. Uitbreiding met in totaal tien hectare ter hoogte van Chez wordt in 2014/2015 planologisch voorbereid.

Het daadwerkelijk bouwrijp maken van de uitbreiding vindt plaats zodra concrete kopers zich melden.

Binnen de grenzen van Marknesse bevindt zich een cluster belangrijke high tech-bedrijven: het Nationaal Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium (NLR), de Duits Nederlandse windtunnels (DNW) en Geomatics Business Park. Dit cluster zal in de toekomst opener worden in fysieke zin: meer openheid in de terreininrichting en een meer natuurlijke overgang naar de omringende bossen. Het terrein van het NLR biedt op termijn ook vestigingsruimte voor andere high tech R&D-bedrijven. Dit alles biedt kansen voor Marknesse, indien medewerkers zijn te interesseren voor wonen in het dorp, of het buitengebied. Daarvoor is een passend woonmilieu belangrijk.

Al sinds 2002 staat de gemeente de bouw van nieuwe bedrijfswoningen op bedrijventerreinen niet langer toe, in verband met mogelijke hinderkwesties (geluid, geur). In plaats daarvan zijn woonwerkclusters gecreëerd (Emmeloord en Kraggenburg). Marknesse is aangewezen als groeigebied voor glastuinbouw. Het dorp ondersteunt de mogelijkheid van de bestaande glastuinbouwers om hun bedrijf rendabel uit te kunnen oefenen. Daarnaast moet worden ingezet op het aantrekken van glastuinbouwers van elders. Landbouwgrond een natuurbestemming geven, zoals in het Wendelbos is gebeurd, is ongewenst.

Als gevolg van bedrijfsbeëindiging en schaalvergroting in de landbouw, raken steeds meer boerenerven zonder functie.

Op middellange termijn gaat het om 60-70% van de erven in het buitengebied. Het voorkomen van leegstand en verpaupering van deze erven is een belangrijke opgave voor de toekomstige leefbaarheid van het buitengebied. Verruiming van de mogelijke bedrijfsactiviteiten is belangrijk, evenals het mogelijk maken van een woonfunctie, zolang dit de uitoefening van (landbouw)bedrijven niet hindert (milieuhinder).

Sinds 2011 werkt een werkgroep uit het dorp samen met de gemeente aan het opknappen van het oude bedrijfsterrein. Het opknappen van de loswal eind 2014 is hiervan het sluitstuk.

4.6. Ruimte voor duurzaamheid

Duurzaamheid is een thema dat op allerlei terreinen speelt: wonen, openbare ruimte, zorg- en welzijn, bedrijven, etc. Kansrijke trajecten ontstaan wanneer verschillende stakeholders elkaar weten te vinden op het gebied van energiebesparing (energieneutrale woningen), energieopwekking en –terugwinning, elektrisch vervoer, etc. Als vehikel voor energieopwekking kan de energiecoöperatie gelden. Een energiecoöperatie wekt lokaal energie op, voor lokale gebruikers, met lokale financiering, mogelijk als lokale vestiging van een polderbrede coöperatie.

Inzet op zonnepanelen lijkt kansrijk: panelen op (gerenoveerde) woningen, daken van maatschappelijk vastgoed (scholen, sportkantine, verzorgingshuis) en utiliteitsgebouwen, alsook op maaiveld (zonnevelden). Overigens benadrukt het dorp

dat het esthetische aspect van zonnepanelen - met name op daken - meegewogen moet worden. Wat betreft energie kan in Marknesse een link gelegd worden met mogelijke ondergrondse warmteopslag vanuit de glastuinbouw. De bodem ter plaatse is geschikt voor warmteopslag. Daarnaast kan een link worden gelegd tussen energieopwekking en –besparing en de opgave van Mercatus om het bezit aan corporatiehuurwoningen te moderniseren.

Marknesse kent een actieve bewonersgroep op het gebied van duurzaamheid die graag een bredere beweging op gang wil brengen. Hun ideaal is Marknesse als duurzame proeftuin op het gebied van energieopwekking, energiebesparing, recycling, 'dorpslandbouw', etc. Vooralsnog lijkt dit in het dorp nog niet breed aan te slaan, omdat er zorg is over de terugverdientijd van duurzame maatregelen. Marknessenaren zijn nuchter en vragen doorgaans een goed rendement op duurzame investeringen.

Marknesse e.o. is door het rijk aangewezen als locatie voor proefboringen naar schaliegas. Het college van B&W is hier fel tegen gekant, omdat het gevaar dreigt van een onomkeerbare vervuiling van de leefomgeving. Dit kan de agrarische bedrijfsvoering – zo belangrijk voor de polder – in gevaar brengen, hetzij in realiteit, hetzij in de beeldvorming ('pootaardappelen uit schaliegasgebied'). De boringen zorgen er tevens voor dat sommige bedrijven hun voorgenomen investeringen in de ijskast zetten.

De gemeente roept op tot actief en manifest verzet vanuit de bevolking t.a.v. de voorgenomen proefboringen, omdat dit het standpunt van B&W kracht bij zet. Het dorp ziet daarvan het belang.

5. Het dorpsprogramma 2015–2018

5.1. Opzet dorpsprogramma

In dit hoofdstuk wordt het dorpsprogramma beschreven. Het dorpsprogramma bestaat uit de volgende onderdelen:

- doelstelling;
- subdoelstellingen/maatregelen;
- activiteiten en projecten.

5.2. Looptijd

Het programma heeft in beginsel een looptijd van vier jaar (2015-2018). Het eerste jaar is hard in die zin dat voor de activiteiten en projecten die opgenomen zijn de kwaliteit, organisatie, tijd, informatie en communicatie, en geld bekend is. Door de gemeentelijke dorpscoördinator wordt elk jaar, samen met de betrokken partijen, het programma geactualiseerd.

5.3. Het programma als coproductie

Het programma is een coproductie van verschillende partijen. De zelforganisatie van het dorp is daarbij essentieel. Echter ook gemeente, woningcorporatie Mercatus, Zorggroep Oude en Nieuwe Land en Carrefour hebben een verantwoordelijkheid, en zullen een bijdrage leveren in het ontwikkelen en het uitvoeren van de projecten uit het programma.

5.4. Doelstelling dorpsprogramma

5.4.1. Doelstelling

De doelstelling van het programma sluit direct aan op de toekomstbelofte van het dorp:

Ruimte bieden voor verschil

Deze doelstelling geeft richting aan het dorpsprogramma. Maatregelen, activiteiten en projecten in het programma moeten een directe of indirecte bijdrage leveren aan het realiseren van deze doelstelling.

5.4.2. Subdoelstellingen/maatregelen

De subdoelstellingen/maatregelen zijn:

- A. Gevarieerd wonen;
- B. Aantrekkelijke woonomgeving;
- C. Ruimte voor ontspanning;
- D. Behoud en vernieuwing zorg- en welzijnsactiviteiten;
- E. Ruimte voor detailhandel en bedrijven;
- F. Ruimte voor duurzaamheid

Elk van de zes maatregelen draagt bij aan het overkoepelende programmadoel. Bij elke maatregel hoort een aantal activiteiten/projecten.

Maatregel A: Gevarieerd wonen

A1. Aanpak corporatie-huurwoningen

Mercatus staat gesteld voor aanpak van haar bezit huurwoningen in Marknesse. De start bestaat uit overleg met huurders, daarna volgt besluitvorming, daarna planvorming en –uitvoering. Totale tijdsbestek is ongeveer vijf jaar. Het project is het bepalen en uitvoeren van de aanpak van de corporatie-huurwoningen in Marknesse.

Zwolsevaart

≡

Provincie Overijssel

A2. Opstellen Ontwikkelperspectief

Het fysieke deel – wonen, openbare ruimte, verkeer, bedrijvigheid, accommodaties - wordt uitgewerkt in het Ontwikkelperspectief tot een stedenbouwkundig plan met financiële onderbouwing.

Het project is het opstellen van het Ontwikkelperspectief.

A3. Onderzoek woningbehoefte

Wat is de precieze woningbehoefte van ouderen en jongeren in Marknesse? En van de medewerkers van high tech-bedrijven in de buurt? Toekomstige (uitbreidings)plannen van het high tech-cluster met Nationaal Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium (NLR), Geomatics Business Park en de Duits Nederlandse Windtunnels (DNW) bieden kansen voor Marknesse. Het is interessant te onderzoeken wat voor deze medewerkers een interessant woonmilieu is.

Het project is onderzoek naar de woonwensen van jongeren, ouderen en medewerkers van de aanwezige R&D-bedrijven.

A4. (CPO-)project starterswoningen

Een gevarieerde woonomgeving betekent ook plaats voor jongeren die in het dorp willen blijven wonen. Een passend aanbod woningen voor hen is belangrijk. Het realiseren van starterswoningen kan onder meer binnen collectief particulier opdrachtgeverschap (CPO) gerealiseerd worden.

Het project is planvorming en realisatie van starterswoningen, mogelijk in CPO-verband.

A5. (CPO-)project seniorenappartementen

Een gevarieerde woonomgeving betekent ook plaats voor senioren die kleiner willen gaan wonen, met als wens veelal 'in het centrum' van Marknesse, boven of bij de winkels. Een passend aanbod woningen is voor hen belangrijk. Het realiseren

van seniorenappartementen (mix huur en koop) kan onder meer binnen collectief particulier opdrachtgeverschap (CPO) gerealiseerd worden.

Het project is planvorming en realisatie van seniorenappartementen, mogelijk in CPO-verband.

A6. Planvorming kleinschalige zorgwoningen

De Markhof biedt woonruimte aan wie het eigen leven nog kan organiseren en leiden. Voor de doelgroep die dat niet meer kan, is momenteel geen oplossing in Marknesse. Voor deze groep wordt gedacht aan zelfstandige appartementen met 24 uurszorg en -toezicht. Clustering in of in de nabijheid van De Markhof maakt de zorgverlening efficiënt. Voor dergelijke woningen is een groeiende markt.

Het project is planvorming voor kleinschalige zorgwoningen met 24 uurszorg en -toezicht.

A7. Kleinschalige uitbreidingen Marknesse-zuid

Het dorp kan in Marknesse-zuid uitgebreid worden met nieuwbouwwoningen, in kleine stappen. De gemeente levert het gebied (stapsgewijs) bouwrijp op.

Het project is het gefaseerd invullen van de woningbouwlocatie Marknesse-zuid.

A8. Haalbaarheidsonderzoek woonarken Zwolsevaart/uitbreidingslocatie

Een woonvorm die past bij een dorp met een gevarieerd aanbod is 'de woonark'. In watergangen, uitkomend op de Zwolsevaart, zouden woonarken kunnen liggen. De mogelijkheden ter plaatse en de marktkansen zijn onderwerp van een kort haalbaarheidsonderzoek.

Het project is onderzoek naar de mogelijkheden en marktkansen voor woonarken in Marknesse.

A9. Grootschalige opvang arbeidsmigranten

De agrarische sector in Marknesse/Luttelgeest trekt veel arbeidsmigranten, wat vraagt om goede huisvesting. Dit vergt overleg tussen alle betrokkenen: dorp, gemeente, arbeidsmigranten, omwonenden, uitzendbureaus.

De activiteit is overleg over opvang van arbeidsmigranten.

Maatregel B: Aantrekkelijke woonomgeving

B1. Dorpsplan openbare ruimte Marknesse buiten centrum

De openbare ruimte moet ingericht en geschikt zijn voor het gewenste gebruik door bewoners (en hun kinderen) met diverse leefstijlen. Belangrijk zijn: groen straatbeeld, veiligheid, aantrekkelijk centrum, educatieve fruitbomenlaan, parkeermogelijkheid. Afspraken over de verhouding tussen gemeentelijk onderhoud en zelfwerkzaamheid (waaronder de begraafplaats) is onderdeel van het plan.

Het project is het inventariseren van wensen en initiatieven, en het opstellen van een plan voor de openbare ruimte in Marknesse buiten het centrum.

B2. Dorpsplan openbare ruimte Marknesse centrum

Met de 'ontdekking' van het water als aantrekkelijk element, wordt het centrum opgerekt tot en met de sluis en de loswal. De openbare ruimte van gracht tot sluis/loswal werd in 2014 al aangepakt. Resterende wensen en initiatieven - o.a. informatieborden bij weg en vaarweg, terras en herbestemming brugwachtershuisje, weghalen van verkeersdrempels en S-bocht in de Breestraat – krijgen hun plek in dit plan. Het dorp wenst en waardeert daarbij een groen aangezicht van het centrum. Het project is het inventariseren van resterende wensen en initiatieven, en het opstellen van een plan voor de openbare ruimte van gracht tot sluis/loswal.

B3. Vitaliseren oude bedrijventerrein

Het bedrijventerrein van Marknesse kent een aantal verwaarloosde plekken. Kleine ingrepen kunnen het bedrijventerrein een meer verzorgde uitstraling geven, voor zowel de openbare ruimte, particuliere terreinen en panden.

Het project is het vitaliseren van het bedrijventerrein d.m.v. kleine ingrepen in de openbare ruimte.

B4. Toilet bij busstation

Bij het moderne busstation van Marknesse is een openbaar toilet gewenst.

Het project is realisatie van een openbaar toilet bij de bushalte.

B5. Rondweg met brug

Er gaat veel verkeer door Marknesse. Zwaar verkeer zou via een rondweg om Marknesse heen moeten rijden. Daarvoor is aan de zuidzijde van het dorp een ontbrekend stuk weg nodig, met brug over de Zwolsevaart.

Het project is de aanleg van een ontbrekend stuk (rond)weg met brug over de Zwolsevaart.

Maatregel C: Ruimte voor ontspanning

C1. Verkenning samenwerking met Kraggenburg t.a.v. recreatie

In het dorp Kraggenburg is recreatie speerpunt. Recreatieondernemers in Kraggenburg zijn al langer bezig met de ontwikkeling van een lokaal recreatie-aanbod en de promotie daarvan. De samenwerking vanuit Marknesse met Kraggenburg op het gebied van de recreatie-initiatieven kan kansen bieden.

De activiteit is het verkennen van de samenwerking met dorpsbelang en recreatieondernemers uit Kraggenburg.

C2. Camper- en ligplaatsen bij de loswal

Voor passanten is de plek bij de loswal een prachtige plaats om kort te overnachten met camper of boot.

Het project is het inrichten van camperplaatsen en passantenligplaatsen met eenvoudige faciliteiten bij de loswal.

C3. Realisatie sfeerplekken rond de sluis

De sluis is met name in de zomer een aantrekkelijk punt in Marknesse. De aanleg van bijvoorbeeld een terras met ijsverkoop in het voormalige brugwachtershuisje benut dit punt voor ontspanning van bewoners en passanten. Inclusief fietsvoorzieningen (oplaadpunt elektrische fietsen, informatiepunt fietsers). Het project is inrichting van het voormalige brugwachtershuisje voor bijvoorbeeld ijsverkoop met terras.

C4. Aanleg fiets-/wandelpad naar Voorsterbos

Het agrarische land wordt ingericht voor recreatief medegebruik d.m.v. fiets- en wandelpaden, waaronder een route naar het Voorsterbos/Wendelbos/Waterloopbos, met fiets/wandelbrug over de tocht.

Het project is planning en aanleg van fiets- en wandelpad naar het Voorsterbos.

C5. Haalbaarheidsonderzoek combineren sportvelden met sporthal

Een wens vanuit het dorp is om zaal- en veldsporten bij elkaar te brengen door sportvelden met sporthal te combineren op één locatie (hetzij de huidige sportvelden, hetzij rond de huidige sporthal). Vrijkomende grond kan gebruikt worden als woningbouwlocatie.

Het project is een haalbaarheidsonderzoek naar combineren sportvelden met sporthal op één locatie.

Maatregel D: Behoud en vernieuwing zorg- en welzijnsactiviteiten

D1. Behoud en vernieuwing zorgfunctie De Markehof

De Markehof is een traditioneel verzorginghuis dat de komende jaren ingevuld moet worden met nieuwe woon-zorgconcepten voor ouderen en andere hulpbehoevenden, bijvoorbeeld voor psychogeriatric.

Het project is een vernieuwde invulling van De Markehof t.b.v. de zorg aan hulpbehoevenden in Marknesse.

D2. Vrijwillige en professionele zorg beter met elkaar verbinden

Om zorg betaalbaar te houden zal professionele zorg meer en meer een aanvulling gaan vormen op vrijwillige zorg en mantelzorg. In Marknesse past dit prima bij de kernwaarden. Vraag naar en aanbod van mantelzorg/vrijwillige zorg/professionele zorg moet beter op elkaar worden afgestemd.

Het project is het beter met elkaar verbinden van de vrijwillige en professionele zorg in Marknesse.

Maatregel E: Ruimte voor detailhandel en bedrijven

E1. Plan promotie en acquisitie bedrijventerrein

Op het 'nieuwe' bedrijventerrein van Marknesse is ruimte voor nieuwe vestigingen. Lokale ondernemers zetten zich in voor het aantrekken van collega-ondernemers, gericht op diversificatie van de aanwezige bedrijven.

Het project is het maken van een plan voor promotie en acquisitie voor het bedrijventerrein.

E2. Overleg nieuw plan voor het landelijk gebied

De nieuwe gemeentelijke structuurvisie moet zijn vertaling vinden in een nieuw plan met rechtskracht voor het landelijk gebied.

Het is zaak het buitengebied leefbaar te houden en de visie van het dorp in te brengen bij de gemeente. Voor Marknesse zijn er twee specifieke punten, nl. de glastuinbouw en het gebied rond Nationaal Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium (NLR), Duits Nederlandse Windtunnels (DNW), Geomatics Business Park. Beide gebieden kennen een andere problematiek dan de rest van het buitengebied.

De activiteit is overleggen binnen het dorp en met de gemeente over de plannen voor het landelijk gebied.

E3. Invulling panden in het centrum

In het centrum verdienen sommige panden een nieuwe invulling, als versterking van het aanbod in de winkelstraat. Het project is het realiseren van een nieuwe invulling voor panden in het centrum.

Maatregel F: Ruimte voor duurzaamheid

F1. Oprichten van/aansluiten bij lokale energietoekomst

Het beperken van de energie-maandlasten is belangrijk om het wonen aantrekkelijk te houden. Een steeds aantrekkelijker strategie (na isolatie) is het aanwenden van alternatieve energiebronnen, bijv. zonne-energie en/of biomassa. Een energietoekomst wekt lokaal energie op, voor lokale gebruikers, met lokale financiering. In Marknesse kan mogelijk een link gelegd worden met glastuinbouwers (WKK, geothermie). Het project is het oprichten van een lokale energietoekomst voor opwekking en afzet van duurzame energie.

F2. Buurtoestanden in het dorp

Zelf een deel van je eten verbouwen staat in de belangstelling vanwege gezondheid, ontspanning en educatie aan kinderen. In het dorp zijn terreinen aanwezig die hiervoor geschikt gemaakt kunnen worden. Ook kan de combinatie met nieuwbouw worden gezocht.

Het project is het onderzoeken van de wenselijkheid en hieruit volgend mogelijk realiseren van buurtoestanden in het dorp.

F3. Drie duurzame projecten realiseren

Duurzaamheid is belangrijk en Marknesse wil hierin voorop lopen. In de looptijd van het programma worden drie duurzame projecten gerealiseerd. Ideeën die genoemd zijn: collectief zonnedak, sluis als waterkrachtcentrale, warmteterugwinning uit rioolwater, gezamenlijke bouw van zonneboilers, elektrische laadpalen op het dorpsplein, voorlichting op basisscholen over energiebesparing en duurzame energie.

Het project is het realiseren van drie nog te kiezen duurzame projecten in Marknesse.

5.5. Dorpsprogramma 2015-2018: samenvattend schema

A. GEVARIEERD WONEN

		EFFECT/RESULTAAT	TREKKER(S)	BETROKKEN PARTIJEN	PLANNING	GELD	OPMERKINGEN
A 1	Aanpak corporatie-huurwoningen	Aantrekkelijk en gevarieerd aanbod huurwoningen	Mercatus	Huurders werkgroep Individuele huurders Dorpsbelang Gemeente	Nader te bepalen	Mercatus	Planning waarschijnlijk eerste helft 2015 bekend
A 2	Opstellen Ontwikkelperspectief	Zicht op samenhang ruimtelijke ingrepen	Gemeente Mercatus	Huurders werkgroep Individuele huurders Dorpsbelang Gemeente OVM	Nader te bepalen	Gemeente Mercatus	Volgt planning A1
A 3	Onderzoek woningbehoefte	Vasthouden jongeren en ouderen in het dorp Aantrekken nieuwe inwoners	Gemeente Dorpsbelang	NLR DNW R&D-bedrijven in Geomatica businesspark	2015	Gemeente	Onderzoek onder ouderen en jongeren door gemeente (resp. september 2014, resp. december 2014) Gemeente wil helpen met onderzoek onder medewerkers bedrijven Relatie met soortgelijk onderzoek onder ondernemers Zuidberg Techniek in Ens
A 4	(CPO-)project starterswoningen	Eigen woonwensen realiseren	Particulieren of Ontwikkelaar	Gemeente	Vanaf 2015	Investeerder/CPO-leden	Via inbreiding of uitbreiding in Marknesse-zuid
A 5	(CPO-)project seniorenappartementen	Eigen woonwensen realiseren	Particulieren of ontwikkelaar	Gemeente ZONL Carrefour	Vanaf 2015	Investeerder/CPO-leden	Inbreiding centrum boven of nabij winkels
A 6	Planvorming kleinschalige zorgwoningen	Goede woningen voor zorgvragers	ZONL	Gemeente Carrefour	2016	Nader te bepalen	Wanneer het gaat om aanpassing van De Markehof, dan speelt ZONL als eigenaar een trekkersrol
A 7	Kleinschalige uitbreidingen Marknesse-zuid	Eigen woonwensen realiseren	Gemeente	Particulieren en/of ontwikkelaar	Vanaf 2015	Gemeente Investeerders	Planologische patstelling
A 8	Haalbaarheidsonderzoek woonarken Zwolsevaart/uitbreidingslocatie	Eigen woonwensen realiseren	Particulieren	Gemeente Provincie	Vanaf 2015	Gemeente (expertise) Startgeld DOP	Relatie met A2, A7 Provinciaal beleid: geen woonarken in de Zwolsevaart. Mogelijk wel in insteekhaven. Gemeentelijk beleid: mogelijk, als investeringen terugverdiend kunnen worden uit liggelden
A 9	Grootschalige opvang arbeidsmigranten	Medewerkers goed gehuisvest	Gemeente	Omwonenden Werkgevers Level 1 AB-Oost	2015 e.v.	Investeerders Arbeidsbemiddelaars Werkgevers	

B. AANTREKKELIJKE WOONOMGEVING

		EFFECT/RESULTAAT	TREKKERS	BETROKKEN PARTIJEN	PLANNING	GELD	OPMERKINGEN
B 1	Dorpsplan openbare ruimte Marknesse buiten centrum	Fraaie openbare ruimte, geschikt voor diverse doelgroepen	Dorpsbelang en gemeente	Individuele bewoners IGW	2016	Zelfwerkzaamheid Gemeente IGW	Beleidsplan openbare ruimte 2014-2024 is kader voor gemeente
B 2	Dorpsplan openbare ruimte Marknesse centrum	Fraaie dorpsstraat met sluis en loswal als visitekaartje	Dorpsbelang en gemeente	OVM Individuele bewoners Individuele middenstanders IGW	2015	Zelfwerkzaamheid Gemeente IGW	Beleidsplan openbare ruimte 2014-2024 is kader voor gemeente
B 3	Vitaliseren oude bedrijventerrein	Fraaie gebouwde omgeving/openbare ruimte	Gemeente Werkgroep vanuit OVM	Bedrijven Bewoners Omwonenden	2011-2015	Gemeente Bedrijven	Relatie met B1, B2, C2 Subsidie gemeente, co-financiering bedrijven en particulieren
B 4	Toilet bij busstation	Toevoeging gewilde voorziening	Gemeente Busvervoerder	Omwonenden Reizigers	2015	Busvervoerder Gemeente LEADER II Kern met pit IGW	Criteria LEADER II nog nader te bepalen
B5	Rondweg met brug	Veiliger centrum	Gemeente	Dorpsbelang Provincie	2017 e.v.	Gemeente LEADER II	Criteria LEADER II nog nader te bepalen

C. RUIMTE VOOR ONTSPANNING

		EFFECT/RESULTAAT	TREKKERS	BETROKKEN PARTIJEN	PLANNING	GELD	OPMERKINGEN
C 1	Verkenning samenwerking met Kraggenburg t.a.v. recreatie	Uitbuiten recreatiemogelijkheden nabij het dorp	Dorpsbelang 'Ontmoet Kraggenburg' (recreatieondernemers Kraggenburg)	OVN Natuurmonumenten Netl Toeristische organisaties Steenwijkerland	2015	N.v.t.	
C 2	Camper- en ligplaatsen bij de loswal	Aantrekkelijker voor recreanten	Commissie Werkgroep OVM	Gemeente Provincie OVM	2016	Zelfwerkzaamheid dorp t.a.v. aanleg en onderhoud LEADER II Kern met pit	Relatie met B1, B2, B3 Criteria LEADER II nog nader te bepalen Gemeentelijk beleid: niet zelf camperplaatsen realiseren/beheren
C 3	Realisatie sfeerplekken rond de sluis	Aantrekkelijker voor passanten en inwoners	Werkgroep OVM	Dorpsbelang Gemeente Provincie OVM Uitbater Promotiecommissie Marknesse IGW	2015	Startgeld DOP LEADER II Kern met pit	Relatie met A2 Criteria LEADER II nog nader te bepalen
C 4	Onderzoek fiets-/wandelpaden naar Voorsterbos	Aantrekkelijke omgeving voor (toekomstige) inwoners	Dorpsbelang	Gemeente Provincie Natuurmonumenten Netl Waterschap	Vanaf 2015	Gemeente LEADER II	Relatie met A2 Criteria LEADER II nog nader te bepalen
C 5	Haalbaarheidsonderzoek combineren sportvelden met sporthal	Mogelijkheid nieuw woonmilieu	SVM	Sportclubs Omwonenden	2017	Gemeente Startgeld DOP	Relatie met B1, B2, C2

D. BEHOUD EN VERNIEUWING ZORG- EN WELZIJSACTIVITEITEN

D 1	Behoud en vernieuwing zorg-functie De Markehof	Nieuwe betekenis voor De Markehof	ZONL	Carrefour Zonnebloem Vrijwilligers Dorpsbelang IGW	2016	ZONL LEADER II Mercatus	ZONL is eigenaar van De Markehof. Criteria LEADER II nog nader te bepalen
D 2	Vrijwillige en professionele zorg beter met elkaar verbinden	Prettig oud worden	Werkgroep	Carrefour Zonnebloem Kerken Mantelzorgers Stichting Present IGW	2015	ZONL LEADER II Kern met pit IGW	Criteria LEADER II nog nader te bepalen

E. RUIMTE VOOR DETAILHANDEL EN BEDRIJVEN

		EFFECT/RESULTAAT	TREKKERS	BETROKKEN PARTIJEN	PLANNING	GELD	OPMERKINGEN
E 1	Plan promotie en acquisitie bedrijventerrein	Nieuwe bedrijvigheid en werkgelegenheid	Werkgroep met OVM, gemeente	Bewoners bedrijventerrein	2015	Gemeente LEADER II Zuiderzeegelden OVM	Criteria LEADER II nog nader te bepalen
E 2	Overleg nieuw plan landelijke gebied	Nieuwe betekenis buiten-gebied	Werkgroep	Dorpsbelang OVM Landbouworganisaties	2015	N.v.t.	
E 3	Invulling panden in het centrum	Aantrekkelijk centrum	Werkgroep met dorpsbelang, particulieren	Gemeente	2015 e.v.	Particuliere investeerders	

F. RUIMTE VOOR DUURZAAMHEID

F 1	Oprichten van/aansluiten bij lokale energie coöperatie	Lagere energiekosten	Werkgroep (Mercatus, duurzaam Marknesse)	Gemeente VVE's Tuinders	2016	DEON-gelden Mercatus Particulieren Energiefonds Zuiderzeegelden LEADER II Kern met pit Zelfwerkzaamheid	Relatie met A1, DEON: Duurzame Energie en Ontwikkelingsmaatschappij Flevoland. Eventueel relatie leggen met www.pioniersvande.toekomst.nl en het netwerk van duurzame dorpen Criteria LEADER II nog nader te bepalen.
F 2	Buurtmoestuinen in het dorp	Ontspanning dichtbij huis	Werkgroep vanuit duurzaam Marknesse	Gemeente Omwonenden IGW	2016	Gemeente LEADER II Zelfwerkzaamheid Kern met pit IGW	Relatie met B1 Criteria LEADER II nog nader te bepalen
F 3	Drie duurzame projecten realiseren	Lokale duurzaamheid	Marknesse Duurzaam	Afhankelijk van gekozen projecten	2015-2018	DEON-gelden Mercatus Particulieren Energiefonds Zuiderzeegelden LEADER II Kern met pit Zelfwerkzaamheid	DEON: Duurzame Energie en Ontwikkelingsmaatschappij Flevoland. Eventueel relatie leggen met www.pioniersvande.toekomst.nl en het netwerk van duurzame dorpen Criteria LEADER II nog nader te bepalen.

6. Besturing van het dorpsprogramma

In totaal zijn 25 projecten geformuleerd. Zij verschillen aanzienlijk in zwaarte en grootte, in tijd, in geld en in doelgerichtheid. Om de doelstelling van het dorpsprogramma te halen is het monitoren en het besturen van het programma met de betrokken partijen belangrijk. Het is de gemeentelijke dorpscoördinator die de uitwerking en uitvoering van het programma begeleidt.

6.1. Monitoring en besturing via 'T HEFD

Criteria voor monitoring en besturing zijn:

- **Tempo** (is er sprake van vertraging, dan wel versnelling?);
- **Haalbaarheid** (is de activiteit nog steeds maatschappelijk, technisch haalbaar?);
- **Efficiency** (nemen de hoeveelheid ingezette middelen toe of af?);
- **Flexibiliteit** (kan het project eventueel door een ander project worden vervangen?);
- **Doelgerichtheid** (wijzigt de mate waarin het project bijdraagt aan de realisatie van de doelstelling?).

Door de projecten periodiek te toetsen op deze criteria, kunnen ontwikkelingen binnen het project en binnen het programma worden gevolgd. Op grond daarvan kan al dan niet worden bijgestuurd en/of worden ingegrepen.

6.2. Strategische projecten

6.2.1. Criteria keuze strategische projecten

Binnen het programma wordt een aantal strategische projecten benoemd. Deze projecten zijn strategisch van aard, omdat zij essentieel zijn voor het realiseren van de programmadoelstelling, en omdat zij katalysator zijn voor het realiseren van andere activiteiten. Bij de keuze van deze projecten is het ook belangrijk om te kijken naar aspecten als tijd en geld. Het is goed als er een balans is tussen strategische projecten die op korte termijn en met weinig geld gerealiseerd kunnen worden en strategische projecten waarvan de realisatie langer duurt en die veel geld kosten.

Op grond van de inschatting van 'T HEFD (zie 6.1) zijn hierna in 6.2.2. de strategische projecten benoemd.

6.2.2. Strategische projecten

Bij het ontwikkelen en uitvoeren van het programma krijgen deze strategische projecten prioriteit:

- Aanpak corporatie-huurwoningen(A1);
- Onderzoek woningbehoefte (A3);
- (CPO-)project starterswoningen (A4);
- (CPO-)project seniorenappartementen (A5);
- Kleinschalige uitbreidingen Marknesse-zuid (A7);
- Dorpsplan openbare ruimte Marknesse centrum (B2);
- Verkenning samenwerking met Kraggenburg t.a.v. recreatie (C1);
- Camper- en ligplaatsen bij de Ioswal (C2);
- Realisatie sfeerplekken rond de sluis (C3);

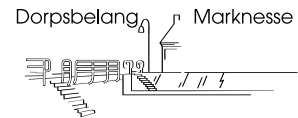

Bijlage: Gebruikte documentatie

- *Beleid arbeidsmigranten Noordoostpolder* (Emmeloord november 2012)
- Bruin, C.W. de, P.P.P. Huigen en C.R. Volkers, *Dorpen onder druk. Nederzettingenproblematiek in de Noordoostpolder* (Utrecht 1962)
- Camp, D'laine en Mariette Kamphuis, *Architectuur en stedenbouw in Flevoland; Urk 1850-1940, Noordoostpolder 1942-1962. MIP Flevoland* (Zwolle 1992)
- *Canon De Noordoostpolder* (Stichting Canon De Noordoostpolder 2012)
- Commissie Marknesse in woord en beeld, *De sluis, hart van Marknesse* (Marknesse 2004)
- Commissie Marknesse in woord en beeld, *Marknesse 50 jaar, de geschiedenis van een dorp* (Marknesse 1992)
- Companen, Mercatus, *strategisch voorraadbeleid 2012* (Arnhem, 2012)
- Crébas, Bob, *Iedere dag vrij. Over Het Goed, Marktplaats.nl, brandnetels,...* (Kraggenburg 2006)
- *Dorpsvisies voor de dorpen in de Noordoostpolder* (gemeente Noordoostpolder 2012)
- Flokstra, Tjeerd, *Samenleven in het nieuwe land. Een schets van de sociale, culturele en geestelijke ontwikkeling in de Noordoostpolder 1942-1970* (Kampen 2000)
- Gemeente Noordoostpolder, *beleidsplan openbare ruimte 2014-2024* (Emmeloord 2014)
- *Gezond en krachtig samenleven. Beleidsplan Wet maatschappelijke ondersteuning en Volksgezondheid Noordoostpolder 2012-2015* (Emmeloord 2011)
- Gort, M. en A. van Oostrom, *Uitverkoren; de kolonisatie van de Noordoostpolder 1940-1960* (Zwolle 1987)
- *Integraal Huisvestingsplan 2012-2015 voor het Primair en Speciaal Onderwijs, concept* (Emmeloord 2011)
- Mercatus. *De visie en de doelstellingen 2011-2015* (Emmeloord z.j.)
- *De Noordoostpolder-dorpen: DNA van een dorp als bouwsteen voor de toekomst, twee delen* (Zwolle 2010)
- *Nota Jeugdbeleid Noordoostpolder 2011-2014. Samen verder bouwen aan een actieve, gezonde en betrokken polderjeugd* (Emmeloord z.j. (2011))
- *Nota Kindcentra. Voorzieningen bundelen vanuit overtuiging. Lef tonen voor leefbaarheid* (Emmeloord 2011)
- *Nota van uitgangspunten structuurvisie, gemeente Noordoostpolder* (Emmeloord, december 2011)

- *Ontwerp Structuurvisie Noordoostpolder 2025* (Emmeloord 2013)
- *Participatievisie Noordoostpolder 2011. Een visie op participatie binnen de WEB, WI, WIJ, WMO, WSW, WWB* (Emmeloord 2011)
- *Recreatievisie Noordoostpolder 2012-2016* (Emmeloord z.j. (2011))
- *Sociaal en vitaal, op eigen kracht, gemeente Noordoostpolder* (Emmeloord 2012)
- *Vernieuwing van binnenuit* (Emmeloord 2013)
- *Visie 2015, klaar voor de toekomst*(Marknesse 2006)
- Visser, L. en Eva Vriend, *15 stappen rond de poldertoren. Cultuurhistorische wandeling door Emmeloord* (Lelystad 2009)
- *Vitaal en sociaal Noordoostpolder, contourennotitie* (Emmeloord z.j. (2011)
- Volkers, K. *Noordoostpolder, historisch ruimtelijke ontwikkeling en waarden, concept* (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2009)
- Vriend, Eva, *Het nieuwe land. Het verhaal van een polder die perfect moest zijn* (Amsterdam 2012)
- *Woningmarktonderzoek Noordoostpolder. Opgesteld voor: gemeente Noordoostpolder & Mercatus* (Amersfoort/Groningen 2011)
- www.marknesse.nl
- www.marknesseduurzaam.nl
- www.polderdorpen.nl
- www.pioniersvandetoekomst.nl
- *Het Zuiderzeeproject door de eeuwen heen. Feiten en cijfers* (provincie Flevoland (z.p. (Lelystad) 2010)

Colofon

Opdrachtgever: gemeente Noordoostpolder;
Productie en tekst: Kars Advies, De Bilt;
Tekeningen: Luuk Poorthuis, Diemen; Geert Gratama, Naarden;
Foto's: Piet Ruis, Marknesse;
Met dank aan: geïnterviewden en deelnemers aan de bijeenkomsten.

Kars Advies
Holle Bilt 6B
3732 HM De Bilt
Tel: 06-420 13 620 / 06-53 211 238
e-mail: martinjansen@karsadvies.nl,
hanskars@karsadvies.nl
www.karsadvies.nl
De Bilt, december 2014

